

Szabolcsi Anna méltatása

Szabolcsi Annát aligha kell a székfoglaló hallgatóságának bemutatni, hiszen aki ma nyelvészettel foglalkozik Magyarországon, az találkozott a műveivel, eredményeivel. Szabolcsi Anna felismerései beépültek a magyar grammatikába; integráns részeivé váltak.

Szabolcsi Anna 1976-ban az ELTÉ-n szerzett általános nyelvészet szakos diplomát. Telegdi Zsigmondtól, Szépe Györgytől, Kiefer Ferencről tanulta a nyelvészetet. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében kezdte kutatói pályáját. Először a Szépe György vezette kísérleti anyanyelvi tankönyvsorozaton dolgozott, majd a Szentháromság utcai épület nevezetes 13-as szobájában öszipontosuló, Kiefer Ferenc vezette strukturális magyar nyelvtani munkacsoport tagja lett. Később oroszánrésze volt abban, hogy létrejött az ELTE-nek a Nyelvtudományi Intézetbe kihelyezett Általános Nyelvészet Tanszéke. 1990 óta az Egyesült Államokban él. 1998-ig a University of California Los Angeles-i campusán tanított. 1998 óta a New York-i Egyetem professzora.

Szabolcsi Anna magyar nyelvészgenerációjának a XX. század közepi nyelvészforradalmaktól megérintett tagjai elsősorban a chomskyánus szintaxis irányába tájékozódtak. Anna is, de ő megtanulta a montegoviánus szemantikát, majd a modern formális szemantika teljes eszköztárát is, és ezek birtokában nézett szembe a magyar mondat jelentéstani problémáival. Korai szemantikai munkái közül kiemelkedik [Az aktuális mondattagolás szemantikájához](#) című 1980-as úttörő tanulmánya, illetve ennek angol változata, az 1981-es [The semantics of topic-focus articulation](#), illetve a szintén 1981-es [Compositionality in focus](#). E munkák alapozták meg nemzetközi szinten is a szerkezeti fókusz szemantikájának kutatását. A Szabolcsi Anna által kezdeményezett kutatási irány ma is élő; Anna kimerítőség-fogalma, kimerítőség-tesztjei mindenhol jelen vannak a fókuszjelenség könyvtárnyi irodalmában – akár a különféle nyelvek fókusz-szerkezeteiről, akár a fókuszos szerkezetek értelmezéséről, akár a fókuszjelenségek pszicholingvisztikai vizsgálatáról, akár a fókuszértelmezés gyerekek általi elsajátításáról van szó.

Anna bármihez nyúlt a magyar nyelvtanban, "arannyá változott a kezében", azaz, nemzetközi jelentőségű általános nyelvészeti felismerésekhez vezetett. A Strukturális magyar nyelvtan projektumban a főnévi csoport szerkezetének megállapítását kapta feladatul. A magyarral kapcsolatos megállapításai: a kvantorok, a nominatívusi és datívusi birtokos, a határozatlan és a határozott névelő, a mutató névmás, a birtokos személyragozás komplex rendszerének felismerése teljesen új irányt szabott a főnévi csoport szerkezeti reprezentációjának a generatív elméletben. Elemzése világossá tették a főnévi és igei kifejezések párhuzamosságát; azt, hogy ahogyan az igei kifejezésen működő idő, aspektus, mód és egyéb operátorok külön funkcionális projekciókban épülnek az igei frázisra, a főnévi kifejezés determinánsai sem férnek el a főnévi frázis specifikálójában; a predikatív főnévi frázist referáló kifejezéssé vagy kvantorra tevő operátorokat is külön funkcionális projekciókban kell elhelyezni.

Az olyan nagy hatású elméleteknek, mint Szabolcsi Anna fókusz-elmélete vagy a deskriptív és operátor rétegekből álló főnévicsoporthoz tartozó szerkezet, az a sorsa, hogy oly annyira integráns részeivé válnak a közös tudáskincsnek, hogy egy idő után a szerzők már nem is tartják szükségesnek, hogy idézzék a forrást. Ha mindenki hivatkozna Annára, aki a felismeréseire épít, már sok tízezer hivatkozásnál tartana. Ráadásul eleinte az a méltánytalanság is gyakori volt, hogy a főnévi csoport újfajta szerkezetével kapcsolatban nem Annára hivatkoztak, hanem az MIT-n doktoráló, ezért jobban szem előtt lévő Abney-nek az Anna eredményeire építő műveire.

Amikor még tanítottam, és be akartam mutatni a hallgatóknak, milyen egy igazán szép, igazán meggyőző, aha!-élményt adó elmélet a nyelvtudományban, mindig Anna birtoklásmondatról szóló elméletét vettem elő (*A birtokos szerkezet és az egzisztenciális mondatok*, 1992, Akadémiai Kiadó). Az elmélet nemcsak azt magyarázza meg, hogy miért egyeztetjük a birtoklásmondat alanyát a dativusi összetevővel (pl. *Nekem nincs autóm*), hanem egy további jelenségkör megértéséhez is elvezet (miért nem enged meg határozott alanyt pl. a *születik* ige (miért rossz a *Született a gyerek*, és miért jó a *Gyerek született*), és miért kíván specifikus alanyt a *megszületik* (azaz, miért rossz a *Megszületett gyerek*, és miért jó a *Megszületett a gyerek*). Mint Anna megmutatta, a magyarázat végül is a valamilyen módon való létrejövését, létrehozást kifejező igék szemantikájában, jelentésszerkezetük egzisztenciális komponensében rejlik.

E kutatási kérdések után vagy mellett Szabolcsi Anna figyelme a kvantifikáció felé fordult. Megmutatta, hogy a generatív grammatikában egységes szintaktikai kategóriaként kezelt kvantorok eltérő mondattani viselkedést mutatnak, eltérő mondattani megszorításoknak engedelmessé válnak, és együttes előfordulásukat is megszorítások korlátozzák. Anna bebizonyította, hogy ezeknek a látszólag ad hoc szintaktikai korlátoknak a mélyén is szemantikai, logikai összefüggések rejlenek.

Az Amerikában töltött évtizedekben is a kvantifikáció maradt Anna fő kutatási területe. Eredményeit két könyvben foglalta össze: az 1997-ben a Kluwernél megjelent *Ways of scope taking*-ben és a 2010-es, Cambridge University Pressnél megjelent *Quantification*-ban. Számos nevezetes cikket publikált a szemantika, illetve az általános nyelvészet vezető nemzetközi folyóirataiban is, köztük a *Natural Language Semantics*-ben, a *Syntax*-ban, a *Natural Language and Linguistic Theory*-ban, a *Journal of Semantics*-ben, a *Journal of Logic, Language and Information*-ban, a *Language and Linguistics*-ben, a *Glossa*-ban. Anna írta a nagy kiadók nyelvészeti kézikönyveinek kvantoros fejezeteit, pl. a Blackwell által kiadott *Handbook of Contemporary Syntactic Theory*-ban, *The Blackwell Companion to Syntax*-ban, a De Gruyter által megjelentetett *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*-ben, és fejezetet írt a Springer által kiadott *Handbook of Quantifiers in Natural Language*-be is. Nemzetközi tekintélyét jelzi, hogy tagja – vagy tagja volt – a *Journal of Logic, Language and Information*; a *Journal of Semantics*; a *Linguistic Inquiry*; a *Linguistics and Philosophy*; a *Natural Language Semantics* és a *Semantics and Pragmatics* szerkesztő bizottságának.

Szabolcsi Anna kutatásai jól példázzák, hogy miért nem választható szét a magyar és általános nyelvészet. Kutatásait az általános nyelvészet, mondattan és szemantika kurrens eszköztárával felvértezve többnyire magyar anyagon végezte, és éppen a magyar mondat szerkezet egyedi sajátosságai tették lehetővé olyan univerzális, az emberi nyelvre általánosan jellemző összefüggések felismerését, melyek más nyelvekben rejtve maradtak. Ilyen a magyarban az igének és az igekötőnek a szerkezeti fókusz jelenlétét vagy hiányát jelző fordított vagy egyenes szórendje (tehát a *János megjött/János jött meg* különbsége), ilyen a létrejövés és az állapotváltozás megkülönböztetésére alkalmas igekötőhasználat (a *született/megszületett* disztribúciójának eltérő volta), és ilyen a nem a mondatrészi szerepet, hanem a logikai jelentést kódoló magyar szórend.

Szabolcsi Anna eredményei maradandóak; a változó elméleti keretektől függetlenül mindig részei maradnak a magyar nyelv leírásainak, sőt, beépültek az emberi nyelv grammatikájának univerzális modelljébe. A Magyar Tudományos Akadémia büszkén tudhatja tagjainak sorában.